

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «КІРОВОГРАДСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО»

В. Войтко

Методи корекційного впливу на розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями

Практикум для педагога

*Рекомендовано до друку вченою радою
комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»
(від 28 грудня 2019 р., протокол № 8)*

Кропивницький
2020

УДК 159.922.7
В-61

Войтко В. В. Методи корекційного впливу на розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями (практикум для педагога) /В. В. Войтко. – Кропивницький: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2020. – 40 с.

У практикумі для педагога стисло висвітлено характеристику інтелектуальних порушень та методики корекційного розвитку, вказано джерела використання, спрямованість та напрямки корекційної роботи.

Мета створення даного практикуму – допомогти фахівцям у виборі методів корекційної роботи з дітьми, які мають вади інтелектуального розвитку.

Практикум адресовано усім педагогічним працівникам, які працюють з дітьми зазначеної нозології.

Рецензенти:

- Каськова Н. Ф. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Кропивницького інституту Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань»;
- Єфіменко С. М. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського».

Відповідальна за випуск – Корецька Л. В.

Зміст

Вступ.....	4
Сутність поняття «Інтелектуальні порушення» та їх класифікація за МКХ-10.....	7
Основи корекційної роботи.....	11
Напрямки корекційно-педагогічного процесу для дітей, які мають порушений інтелект.....	12
Розвиток пізнавальних процесів.....	19
Корекційні вправи та ігри для дітей із синдромом Дауна.....	31
Корекційні вправи для неспокійних дітей.....	32
Післямова.....	35
Список використаних джерел.....	36
Додатки	37

*Не платіть дитині турботою за її любов.
Любіть її безкоштовно, лише тому, що вона у Вас є.
В. Войтко*

ВСТУП

Конвенція ООН з прав дитини у якості вихідної точки розглядає права кожної окремої дитини та зазначає, що всі діти мають право на особливе піклування і допомогу, проте багато з них з різних причин потребують додаткової підтримки та допомоги на різних етапах розвитку для реалізації своїх прав. Така додаткова допомога необхідна і дітям з інтелектуальними порушеннями.

Діти з інтелектуальними порушеннями у наш час є найчисельнішою категорією дітей, які мають у своєму розвитку відхилення від норми та найбільш складною категорією для інтеграції у загальноосвітньому просторі. Це пов'язано з їхніми обмеженими інтелектуальними можливостями в засвоєнні навчальних програм та своєрідністю формування емоційно-особистісної сфери, а отже і своєрідною соціальною адаптацією.

Обмеженість інтелектуального розвитку – це особлива форма психічного недорозвинення, яке зумовлене органічним ураженням головного мозку та має дифузійний характер. Діти з інтелектуальними порушеннями різняться станом інтелектуальних порушень і потенційних можливостей, тому можливості психофізичної та соціальної реабілітації дітей названої нозології визначаються ступенем вираженості порушень. Згідно з Міжнародною статистичною класифікацією хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я діти з інтелектуальними порушеннями за ступенем інтелектуального дефекту розподіляються на чотири основні групи: з глибокою, тяжкою, помірною і легкою розумовою відсталістю. Встановлення ступеня розумової відсталості має важливе практичне значення для визначення можливостей сприймання навчального матеріалу дітьми, для підбору корекційних та розвивальних вправ, форм та методик, створення відповідних умов навчання. Адже успішність виховання, навчання, соціальної адаптації дитини з розладами розвитку залежить від правильної оцінки її можливостей і особливостей, від знання педагогами й батьками психологічних особливостей дитини, від застосування відповідних методів педагогічної роботи. Без адекватних корекційно-розвивальних заходів потенційні можливості цих дітей не реалізуються повною мірою, а завдяки постійній стимуляції пізнавальної сфери, корекції їх емоційно-вольової сфери зменшується різниця між відхиленнями та нормою розвитку, що дає можливість їм адаптуватися в суспільстві. При системній, цілеспрямованій комплексній взаємодії педагогів, психологів, лікарів, батьків та за наявності науково обґрунтованих програм виховання та навчання позитивна динаміка є реальною.

Л. С. Виготський свого часу зауважував, що дитина, розвиток якої ускладнений дефектом, не просто менш розвинена, ніж її однолітки, але розвинена інакше, тому і підхід до навчання її має бути іншим, особливим. Однак украй важливим є факт необхідного врахування особливостей інтелектуальних порушень.

У дітей з *легкою розумовою відсталістю* спостерігається слабка допитливість та уповільнюється здатність до навчання – здатність опанувати суспільний досвід у вигляді знань, умінь та навичок. У них порушені всі пізнавальні процеси (сприймання, пам'ять, уява, мислення, мовлення, увага), що протікають та формуються уповільнено, у більш пізні терміни і мають певні особливості. Спостерігаються порушення і в розвитку емоційно-вольової сфери, діяльності особистості, які вважаються вторинними, похідними, залежними від недоліків пізнавальної сфери. Але, незважаючи на труднощі формування уявлень і засвоєння знань, навичок, затримки в різних видах діяльності, діти з легкою розумовою відсталістю все ж таки мають можливості для розвитку. У них, в основному, збережене конкретне мислення, вони здатні розбиратися у практичних ситуаціях, орієнтуватися на дорослих. Рівень їхнього інтелекту достатній для розвитку побутового мислення, для опанування спеціальних програм, що базуються переважно на конкретно-наочному навчанні, яке проводиться у повільнішому темпі, а також для оволодіння трудовими та професійними навичками, відносної адекватності й самостійної поведінки у звичайному оточенні. Здебільшого легкий ступінь розумової відсталості дозволяє людині адаптуватися до звичайних умов життя.

Метою навчально-корекційних програм, розроблених для роботи з дітьми, які мають інтелектуальні порушення, має бути:

- сприяння розвитку компенсаторних механізмів та відновлюванню порушених психічних функцій (пізнавальної активності, емоційно-вольової сфери, мовленнєвого розвитку та комунікативних навичок);
- всебічний розвиток особистості з помірною розумовою відсталістю у міру індивідуальних можливостей;
- сприяння соціалізації через підготовку дітей до щоденного життя в соціумі; розвиток умінь самостійно дбати про себе.

Основними методами та формами роботи, що використовуються під час занять з дітьми, які мають інтелектуальні порушення, є: ігрові методи, комунікативні ігри, релаксаційні вправи, завдання на розвиток пізнавальної сфери й моторики рук, логопедичні розминки. Кожне заняття має містити дидактичні, рухливі ігри, логопедичні вправи та рефлексію, спрямовані на створення ситуації успіху.

Повноцінна допомога має бути фаховою і відображати етапи корекції: діагностичний, ознайомлювальний; корекційно-розвивальний; етап оцінювання ефективності корекційного впливу.

Основними вимогами до проведення корекційної роботи є:

- створення предметно-розвиткового середовища;

- налагодження емоційного контакту та формування активних форм взаємодії дорослого і дитини; ігрова форма проведення занять, зміна видів діяльності у процесі одного заняття;
- опора на позитивні результати діяльності дитини, використання засвоєного способу дій у нових умовах та ситуаціях;
- надання психолого-педагогічної допомоги батькам з метою створення сприятливих умов для проведення корекційної роботи з дитиною в умовах сім'ї.

Схема поетапної корекції:

1-й етап – індивідуальні заняття.

Основне завдання – викликати у дитини відчуття «комунікативного задоволення». На цьому етапі їй дозволяють будь-які прояви поведінки, окрім життєво небезпечних.

2-й етап – заняття в малій (2-3 людини) коректувальній групі.

На цьому етапі у процес роботи включаються однолітки дитини, здатні продемонструвати більш зрілі форми ігрової діяльності, що мають гарні комунікативні навички і виражені емпатійні здібності. Тут головне завдання – досягнення безконфліктного співіснування з однолітками і зацікавленого ставлення.

3-й етап – заняття у змішаній корекційній групі (від 6 до 15 осіб).

Цей етап є основним і найдовшим у корекційному процесі. Відкриті та гетерогенні за віковими і нозологічними параметрами групи об'єднують дітей з різними межовими станами і соціальними поведінковими девіаціями. Основне завдання на цьому етапі – здійснення переходу від одиночної наочної гри у присутності інших дітей до гри разом з ними.

4-й етап – заняття у відкритому соціальному середовищі.

Заняття проводяться паралельно із заняттями 3-го етапу і включають відвідини музею, екскурсії по населеному пункту, туристичні походи і перебування у літньому таборі. Основна мета цього етапу – закріплення навичок самостійної взаємодії з навколишнім світом.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «РОЗУМОВА ВІДСТАЛІСТЬ» ТА ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЯ ЗА МКХ-10

Розумова відсталість (РВ) – це сукупність спадкових, вроджених (олігофренія) або рано набутих (деменція) стійких синдромів загального психічного відставання у розвитку, які проявляються в утрудненні соціальної адаптації, головним чином через переважаючий інтелектуальний дефект.

Розрізняють дві основні форми розумової відсталості: олігофренія (від гр. слабкий розум») та деменція (від лат. «безумство»).

Соматично дитина-олігофрен практично здорова. Олігофренія – це *не хвороба*, а стан дитини, при якому спостерігається стійке недорозвинення всієї її психіки. Структура інтелектуальних порушень поєднується з порушеннями моторики, мовлення, сприймання, пам'яті, уваги, емоційної сфери, довільних сфер поведінки. Такі діти здатні до розвитку, хоча він і здійснюється уповільнено, нетипово, іноді з різкими відхиленнями, однак це справжній розвиток, у процесі якого відбуваються і кількісні, і якісні зміни всієї психічної діяльності дитини.

Деменція – розлад більш-менш сформованих інтелектуальних та інших психічних функцій, якому передувало, на відміну від олігофренії, період нормального інтелектуального розвитку дитини. У цих дітей яскраво виражена невідповідність між реальним обсягом уже набутих знань і обмеженими можливостями їх використання. Діти часто некритичні, розгальмовані, їхні емоції та мотиви примітивні.

У 80% випадків інтелектуальні порушення виникають ще у період внутрішньоутробного розвитку плоду. Серед чинників – інфекційні захворювання матері, шкідливі звички, різні ускладнення під час вагітності, пологові травми тощо. Серйозною причиною ураження бувають аномалії хромосомного набору. Серед таких порушень найвідомішим є синдром Дауна.

Біологічне ушкодження головного мозку порушує спонтанний розвиток дитини, тобто динаміка її психічного розвитку через наслідування та самонаучування виявляється неефективною. Внаслідок порушення взаємозв'язку між пізнавальними та емоційними процесами дитина не має достатньо розвинених здібностей до контролю та самоконтролю власної поведінки; у неї спостерігається низький рівень активності та пізнання, її безпосередні потреби та емоційні прояви не підпорядковуються мисленню й, отже, не усвідомлюються і не контролюються самою дитиною.

Почуття цих дітей бідні та недиференційовані. Діапазон почуттів невеликий, немає відтінків переживань. Емоції часто бувають неадекватними і непропорційними впливам зовнішнього світу за своєю динамікою.

Діти високо оцінюють лише тих, хто приємний, або те, що приносить задоволення. Слабкість інтелектуальної регуляції почуттів виявляється в тому, що діти з інтелектуальними порушеннями не коригують своїх почуттів відповідно до ситуації. Часто можна спостерігати прояви почуттів, неадекватних за своєю силою тій причині, яка їх викликала: маленька образа може спричинити афективний стан (дитина дуже кричить від того, що хтось

зламав її олівець, і водночас не переживає, що мама захворіла). Настрій дуже нестійкий і часто залежить від випадкових причин.

Недостатній розвиток мислення, його критичності обмежує можливості дітей з інтелектуальними порушеннями аналізувати свою поведінку. На цьому фоні у них найчастіше формується завищена самооцінка. На думку Л. Виготського можливий ще й інший механізм формування підвищеної самооцінки. Вона може виникати як псевдокомпенсаторне утворення у відповідь на низьку оцінку з боку оточуючих. Саме на ґрунті почуття малоцінності виникає псевдокомпенсаторна переоцінка своєї особистості. Висока самооцінка, некритичність до себе і оточуючих перешкоджають формуванню Я-ідеального у структурі самосвідомості. Слабкість регулюючої ролі мислення проявляється і в тому, що діти і підлітки не вміють користуватися вже засвоєними розумовими діями. Моральні, духовні та естетичні почуття розвиваються значно пізніше, ніж у дітей з нормативним розвитком, що також пов'язано з недорозвитком мислення.

Характер дітей з інтелектуальними порушеннями формується під впливом двох чинників: структура дефекту та вплив соціального оточення. При цьому сам дефект не є безпосередньою причиною формування тієї чи іншої риси характеру. Вирішальне значення грає реакція соціального оточення на дефект, тобто особистісні якості учня є віддзеркаленням його соціального оточення. У молодших школярів, наприклад, виявляється сильна емоційна прив'язаність до матері. Вона не залежить від способу життя матері та її ставлення до дитини, тому виникає ймовірність подальшого засвоєння такою дитиною якостей своєї матері як моделі поведінки та особистісної організації. У дітей, чії матері виявляють позитивні якості особистості і позитивну модель поведінки, також виявляються тенденції до засвоєння і закріплення зазначених якостей у поведінці й особистості.

У залежності від глибини психічного дефекту за МКХ-10 (Міжнародною класифікацією хвороб 10-го перегляду) виділяють чотири ступеня розумової відсталості: легкий, помірний, тяжкий, глибокий.

Легкий ступінь (F-70). Коефіцієнт інтелекту – 50-69. У цієї категорії дітей мислення конкретне, стереотипне, некритичне; вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки несформоване; сприймання фрагментарне, нецілеспрямоване, звужене, уповільнене, результати сприймання не осмислюються; наслідком недорозвитку уваги є підвищена розсіяність, невміння зосередитися на будь-якій діяльності тривалий час (хоча такі діти проявляють неабияку настирність під час досягнення мети, що викликає у них емоційне задоволення). Потрібно зазначити, що з віком увага покращується як у кількісному, так і в якісному відношенні.

Мову вони засвоюють з деякою затримкою, проте вони здатні її використовувати у своєму щоденному спілкуванні, підтримувати розмову на побутові теми, брати участь у бесіді. Для їхнього мовлення притаманні фонетичні спотворення, обмеження словникового запасу, недостатність розуміння слів, їх неточне розуміння та неадекватне вживання. Слово не використовується повною мірою як засіб спілкування. Спостерігається

відставання активного словника від пасивного. Такі діти розуміють значно більше слів, аніж використовують їх у своєму мовленні. Активна лексика не лише обмежена, а й перевантажена штампами. Порушення граматичної будови пов'язане з нечастим вживанням прикметників, прийменників і сполучників, яких не вистачає в активному словнику. Фразове мовлення бідне, односкладове, без використання складних граматичних конструкцій. Відчуваються труднощі під час формулювання думок, під час переказу прочитаного або почутого. У деяких випадках спостерігається загальний мовленнєвий недорозвиток.

Відчуття і сприймання – це процеси безпосереднього відображення дійсності. Звуження й уповільнення зорових, слухових, тактильних, нюхових та смакових відчуттів і сприймань призводять до труднощів орієнтування в оточуючому середовищі. Недостатній розвиток сприймання не дає можливості дітям з інтелектуальними порушеннями отримати правильне уявлення про оточуюче середовище. Вони часто не розрізняють відтінки, помилково оцінюють глибину, об'єм різних властивостей предметів, віддаленість від спостерігача, що пояснюється труднощами аналізу і синтезу інформації, що сприймається.

Розумово відстала дитина не планує свою активність поетапно і тим більше не прагне передбачити наслідки. Під час своєї діяльності вона не враховує труднощі. Оскільки мислення формується в умовах неповноцінного чуттєвого пізнання, мовленнєвого недорозвитку, обмеженої практичної діяльності, воно має певну специфічність. Таким дітям притаманна низька здатність до узагальнень і абстрагувань.

Пам'ять характеризується уповільненістю, нестійкістю, неточністю під час відтворення певних подій. Найбільш нерозвиненим є логічне опосередковане запам'ятовування. У той же час, механічна пам'ять може бути збережена і навіть досить непогано сформована. У більшості випадків ці діти запам'ятовують лише зовнішні ознаки предметів і явищ; натомість пригадування внутрішніх логічних зв'язків і узагальнених мовленнєвих висловлювань викликають у них значні труднощі.

Дуже важко й повільно у цієї категорії дітей формуються вищі почуття: гностичні, моральні, естетичні тощо. Слабкість мислення гальмує їхнє формування. Такі почуття, як совість, честь, відповідальність, патріотизм, можуть сформуватися лише шляхом цілеспрямованого виховання.

Психомоторний недорозвиток проявляється у неадекватній руховій активності. Рухи, в цілому, недостатньо плавні, рухові режими характеризуються бідністю, непластичністю, інертністю. Спостерігається наявність рухових штамтів. Значні труднощі виникають під час дрібної моторної активності, а також під час використання жестикуляції та міміки.

Більшість із таких дітей досягають цілковитої самостійності в навичках самообслуговування (харчування, одягання, особистої гігієни) навіть якщо темп розвитку цих функцій значно повільніший, аніж у дітей з нормативним психофізичним розвитком. Головні труднощі, зазвичай, проявляються під час навчання у школі, де в багатьох із них виникають проблеми з читанням і письмом. Проте з відповідною підтримкою та допомогою діти з легким

ступенем розумової відсталості можуть оволодіти базовими навичками догляду за собою, їхня відсталість може бути значною мірою компенсована.

Більшість осіб із легкою розумовою відсталістю за умови відповідного навчання потенційно здатні до оволодіння професійною діяльністю низької кваліфікації та напівкваліфікованої ручної праці. Якщо вимоги суспільства до адаптації не є високими, певний рівень розумової відсталості сам по собі не становить проблеми ні для самої особи, ні для соціуму. Але її наслідки, наприклад, неспроможність упоратися з правилами шлюбного життя, народження дитини та догляду за нею, складність адаптації до культурних традицій можуть бути яскраво вираженими.

Взагалі, в осіб з легким ступенем розумової відсталості є поведінкові, емоційні та соціальні проблеми, і у зв'язку з ними потреба в терапії і підтримці більше нагадує проблеми людей з нормативним рівнем інтелекту, ніж специфічні проблеми осіб з помірним і тяжким ступенями розумової відсталості.

Помірний ступінь (F-71). Коефіцієнт інтелекту – 35-49. Цей ступінь характеризується несформованими пізнавальними процесами: мислення конкретне, непослідовне, інертне. Діти повільно утворюють логічні зв'язки, краще запам'ятовують те, що безпосередньо пов'язується із задоволенням їхніх фізіологічних потреб; мають значний недорозвиток мовлення; запам'ятовують матеріал лише після багаторазового повторення і швидко забувають. Вони не вміють своєчасно користуватися вже засвоєними діями, не обдумують свої вчинки, не передбачають результат; мають значні труднощі під час переключення рухів, швидкої зміни поз і дій. Найчастіше виникають труднощі під час виконання дій, що вимагають диференційованих рухів пальців. Поряд з цим у деяких дітей відмічають випадки надзвичайно розвиненої пам'яті на цифри, дати, події, імена тощо (так звана гіпертрофія пам'яті).

Важкий ступінь (F-72). Коефіцієнт інтелекту – 20-34. Ці діти подібні до дітей з F-71 за клінічною картиною та ознаками ураження центральної нервової системи. У них низький рівень розвитку моторики, порушення координації рухів, наявні інші відхилення, обумовлені органічними порушеннями головно мозку; частина дітей не вміє самостійно пересуватися.

Глибокий ступінь (F-73), найважчий. Коефіцієнт інтелекту – 0-19. Уражається не лише кора головного мозку, а й частково підкірка, що призводить до грубого порушення фізичного та психічного розвитку.

Отже, під час роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями слід враховувати первинні порушення у структурі дефекту, проте педагогічні зусилля треба спрямувати на вторинні та подальші ускладнення, бо саме вони і піддаються корекційному впливу.

ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ

Корекційна робота – це діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних вад учнів у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя.

Основні принципи корекційної роботи:

- корекційно-розвиваюча спрямованість навчання і виховання;
- системний підхід до здійснення корекційного впливу на розвиток учнів;
- зв'язок корекційної роботи з життям і практикою;
- реалізація корекційної роботи в усіх ланках навчально-виховного процесу.

Корекційну роботу можна умовно поділити на два етапи. *Перший* – «пристосування до дефекту». Необхідність цього етапу зумовлена тим, що процес корекції здійснюється одночасно з навчанням дітей. Спочатку для того, щоб навчання було можливим та ефективним, учитель створює такі умови, за яких наявність дефекту не перешкоджає засвоєнню знань. В організації навчальної діяльності враховуються рівень знань, темп роботи, динаміка втомлюваності, обсяг пам'яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів. Проте пристосування до дефекту перешкоджає успішній адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями до умов життя. *Другим етапом* корекційної роботи є розвиток особистості дитини, а саме: поступовий розвиток пізнавальних процесів, оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності, посилення здатності до саморегуляції тощо.

Л.С. Виготський визначив структуру дефекту розумово відсталих дітей (табл. 1).

Таблиця 1
Структура дефекту при розумовій відсталості
(за Л. С. Виготським)

Первинний дефект	Вторинні ускладнення і порушення	Подальші ускладнення
- низька розумова працездатність; - інертність нервових процесів; - слабкість замикаючої функції кори головного мозку; - низька пізнавальна активність	- недорозвиток вищих психічних процесів (опосередковане запам'ятовування, мислення, мовлення)	незрілість особистості

Отже, правильне врахування структури дефекту при порушеннях інтелектуального розвитку дозволить значно підвищити рівень засвоєння знань цією категорією дітей.

НАПРЯМКИ КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ДІТЕЙ, ЯКІ МАЮТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОРУШЕННЯ

У корекційній роботі розрізняють спрямованість на виправлення дефектів, спільних для всіх дітей з інтелектуальними порушеннями (загальна корекція) і спрямованість на виправлення дефектів, характерних окремим групам учнів (індивідуальна корекція). Головною при наданні індивідуальної допомоги повинна бути активізація вольових зусиль учнів, їхньої самостійності, підтримання інтересу до виконання навчальної роботи. У будь-якому випадку, підбираючи навчальний матеріал, не слід усувати труднощі, що виникають в учня, а варто створити для нього такі умови, щоб він міг їх долати і працювати разом із класом.

У нових типових навчальних планах для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.01.2014 № 80) чітко прописані завдання корекційно-розвивальної роботи для кожної нозології.

Зокрема для дітей з інтелектуальними порушеннями передбачаються:

1. Формування особистісних якостей, розвиток і корекція всіх психічних процесів, сприяння психологічній адаптації та соціальній реабілітації дітей.
2. Розвиток та подолання порушень мовлення (усного та писемного), дихання та голосу у дітей, попередження можливих вторинних розладів.
3. Корекція та компенсація загальної та дрібної моторики учнів.
4. Корекція та розвиток рухових порушень та недоліків фізичного розвитку, формування вмінь диференціювати рухи відповідно до ступеня мускульних навантажень, темпу рухів, підпорядкування рухів музиці.

Основні напрями корекційно-розвиткової роботи: розвиток та корекція психосоціального розвитку, корекція вад мовлення, лікувальна фізична культура, ритміка.

Основним завданням корекційно-розвиткових занять для дітей з помірною розумовою відсталістю є формування у них навичок життєдіяльності в соціальному середовищі.

Досягнення цієї мети забезпечується розв'язанням наступних завдань:

- соціальна адаптація дітей;
- корекція порушень розвитку;
- загальний фізичний розвиток у відповідності з їхніми можливостями.

У роботі з цією категорією учнів важливо приділяти увагу формуванню у них певного обсягу знань, адекватності поведінки та вмінню діяти у конкретних життєвих ситуаціях.

В основі спеціальних методів і прийомів корекційно-педагогічної діяльності лежать загально-педагогічні підходи, що направлені на розвиток, збереження або відновлення порушених функцій організму, знань чи умінь дитини. Це методи вправ, переконань, прикладу, стимулювання поведінки і діяльності.

Таким чином, для того, щоб корекційна спрямованість навчання дала позитивні результати, вчитель повинен вміти оцінити її ефективність, застосовуючи такі критерії, як: якісне і кількісне полегшення структури дефекту, виправлення вад і переведення скоригованої вади у позитивну можливість дитини, підвищення рівня актуального розвитку і, як наслідок, збільшення зони найближчого розвитку, розширення обсягу свідомого користування дітьми набутих досвідом, позитивні зміни властивостей особистості.

КОРЕКЦІЙНІ ПРИЙОМИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Плануючи уроки, розробляючи їх конспекти, вчитель чітко визначає корекційну мету кожного з них, обумовлюючи її дидактичними завданнями уроку, характером навчального матеріалу, типологічними та індивідуальними особливостями учнів. Щоб краще пояснити, які саме корекційні прийоми учитель повинен застосовувати на уроці, визначимо їх відповідно до особливостей пізнавальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями (табл. 2).

Таблиця 2

Корекційні прийоми

Короткі характеристики особливостей пізнавальної діяльності	Корекційні прийоми
Сприймання	
<ul style="list-style-type: none"> - звужений обсяг; - фрагментарність; - сповільненість; - пасивний характер; - дифузність, недиференційованість; - порушення системності, хаотичність; - вплив недорозвитку уваги, зокрема, відволікання; - відсутність зв'язку з уявленнями, мисленням 	<ul style="list-style-type: none"> - поділ складного матеріалу на частини; - збільшення часу на сприймання та усвідомлення інструкції; - уповільненість темпу викладу матеріалу; - використання наочності з небагатьма об'єктами, особливо другорядними; - активізація знань дітей з метою використання їх власного досвіду; - забезпечення керівництва кожною перцептивною дією учнів; - зменшення кількості додаткових подразників; - навчання чіткому визначенню мети сприймання, плануванню його, контролю за дотриманням плану; - привчання аналізувати результати сприйнятого; - порівняння сприйнятого із зразком; - залучення максимально можливої кількості аналізаторів

Увага	
<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень розвитку; - нестійкість мимовільної уваги; - несформованість довільної уваги; - залежність продуктивної уваги від характеру установок 	<ul style="list-style-type: none"> - привчання перевіряти правильність власних дій; - розвиток контролю за власним мовленням; - формування навичок самоконтролю; - привчання порівнювати свої роботи зі зразком
Уява	
<ul style="list-style-type: none"> - недостатня диференційованість уявлень; - бідність, неточність; - поверховість; - швидке забування уявлень та їх зміна, уподібнення 	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення пізнавальної активності та інтересу учнів; - різноманітність способів викладання; - повторюваність матеріалу; - розвиток логічного мислення; - зв'язок із попереднім досвідом. - застосування творчих завдань; - використання засобу порівняння;
Пам'ять	
<ul style="list-style-type: none"> - звужений обсяг запам'ятовування; - залежність обсягу запам'ятовування від складності матеріалу (чим складніший матеріал, тим менший обсяг); - продуктивність мимовільного та довільного запам'ятовування однаково низька; - через пасивне ставлення до змін ефективність запам'ятовування знижується; - віддавання переваги дослівному та механічному заучуванню, тому матеріал швидко забувається і не використовується у досвіді; - неволодіння прийомами довільного запам'ятовування; - відтворення фрагментарне спотворене, нелогічне; - труднощі актуалізації засвоєних знань; - швидке забування вивченого через недостатньо міцні нервові зв'язки; - спотворення матеріалу в процесі зберігання; - недостатня усвідомленість заученого 	<ul style="list-style-type: none"> - мінімальна кількість нових термінів, понять на одному уроці; - поділ матеріалу на частини; - формування пізнавальних інтересів; - стимулювання вільного викладу матеріалу; - формування вміння використовувати матеріал у різних життєвих ситуаціях; - формування додаткових запитань, що активізують розумову діяльність; - поєднання викладу матеріалу з поглибленням, уточненням, виправленням помилок, систематизацією, узагальненням; - використання правила: відпочинок сприяє відновленню матеріалу, а одноманітне повторення призводить до перевтоми; - повторення у різних формах; - використання раціональних прийомів запам'ятовування; - залучення різних аналізаторів; - організація закріплення з опорою на наочну, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування перед заучуванням: - установлення логічних зв'язків, залежності між відомим та новим; - аналіз матеріалу, виокремлення основного і встановлення між ним взаємозв'язків.

Мислення

Загальна характеристика:

- некритичність;
- сповільненість;
- інертність;
- конкретність, ситуативність;
- неусвідомленість;
- нездатність до переносу знань у досвід, нові умови;
- нецілеспрямованість.

Особливості аналізу та синтезу:

- бідність;
- невміння проникати у сутність;
- ситуативність;
- інертність;
- неупорядкованість, хаотичність;
- невміння з численних ознак визначати головну;
- неволодіння критеріями аналізу;
- невміння бачити спільне;
- невміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Особливості процесу порівняння:

- заміна порівняння окремим аналізом об'єктів, що порівнюються;
- чим складніші об'єкти, тим важче вони порівнюються;
- порівнюють лише ті властивості, які сприймаються наочно, а функціональні ознаки не виокремлюють;
- легше встановлюють відмінності, ніж подібність;
- неволодіння критеріями порівняння; хаотичність.

Особливості процесу класифікації:

- відсутність самостійності;
- ситуативність;
- стереотипність.

- доступна форма викладу матеріалу;
- зменшення обсягу матеріалу, спрощення структури знань;
- навчання переносити знання на практику;
- здійснення практичного аналізу;
- аналіз за послідовним планом;
- після аналізу навчання описувати предмет чи об'єкт у цілому;
- поділ складних тем на частини, викладу кожної з них окремо, а потім об'єднання в єдине ціле;
- поступове формування вміння порівнювати, використовувати план, інструкцію, схеми, тощо;
- поступове ускладнення об'єктів порівняння;
- формування вміння виділяти різні аспекти предметів і явищ;
- при порівнянні двох об'єктів використання третього дещо відмінного;
- при встановленні причинно-наслідкових зв'язків дотримуватися послідовності;
- формування наочно видимих зв'язків і відношень між предметами та явищами;
- надання допомоги у вербалізації емпірично здобутих уявлень про речі і процеси;
- допомога в осмисленні від конкретного до абстрактного;
- створення умов для подолання розриву між теорією і практикою: формування вміння орієнтуватися у завданні, аналізувати його, відтворювати та диференціювати знання, переносити їх з однієї ситуації в іншу;
- упровадження у навчальний процес спеціальних прийомів, що стимулюють учнів до використання набутих знань: перед застосуванням пригадати теорію;

Рівень розвитку узагальнень і абстрагувань:

- ці процеси є малорозвиненими;
- недорозвинення узагальнюючої функції слова, мовлення в цілому;
- відірваність мовлення від практичних дій;
- низьке засвоєння узагальнюючих способів дій;
- труднощі переносу сформованих вмій і навичок на інші види діяльності.

- іноді спочатку практично засвоювати дії, а потім їх теоретично обґрунтовувати;
- розчленовувати аналіз завдання;
- вчити користуватися планом;
- стимулювати міркування
- вголос про способи та послідовність виконання завдань;
- використовувати спеціальні предметні уроки та екскурсії для безпосереднього сприймання об'єктів і явищ;
- опора на предметно-практичну діяльність і через неї перехід до вербалізації знань;
- використання наочно-практичних методів навчання, поступове стимулювання конкретно-образного мислення і створення умов для розвитку словесно-логічного;
- застосування спеціальних засобів, які полегшують перехід від конкретного до абстрактного:
- поєднання наочності з практичними діями;
- перехід від конкретної наочності до абстрактної;
- використання словесної наочності;
- аналіз об'єктів; порівняння об'єктів;
- абстрагування суттєвих ознак від несуттєвих;
- конкретизація висновків, правил шляхом наведення прикладів.

Мовлення	
<ul style="list-style-type: none"> - порушення розуміння зверненого мовлення; - бідність активного словника; - недосконалість звуковимови і фонематичних процесів; - великий розрив між активним і пасивним словниками; - недосконалість граматичної будови; - недорозвинення предикативної функції мовлення. 	<ul style="list-style-type: none"> - доступність в оформленні звернених конструкцій; - дещо уповільнений темп мовлення; - повторення дітьми питань, інструкцій учителя; - добір завдань, при виконанні яких учні будуть самостійно вживати нову лексику; - тісна співпраця з логопедом з метою закріплення скоригованих мовленнєвих навичок; - стимулювання до активного мовлення новими реченнями; - мовлення вчителя має бути образним, чітким, емоційно насиченим.
Інтелектуальна працездатність	
<ul style="list-style-type: none"> - нестійка, мінлива (періоди підвищення чергуються з періодами зниження); - динаміка змін у кожного учня глибоко специфічна, проте основна тенденція – поступове зниження рівня працездатності, починаючи з середини уроку; - неспроможність проявити вольові зусилля для подолання труднощів; - швидка втомлюваність; - під час виконання цікавої роботи втомлюваність приходить швидше, ніж під час виконання нецікавої, одноманітної; - залежність від особи і втомлюваності вчителя, методів навчання і способів організації 	<ul style="list-style-type: none"> - урахування індивідуальної працездатності дитини відповідно до її діагнозу, здоров'я; - розвиток і підвищення ролі другої сигнальної системи; - розвиток емоційно-вольової сфери; - урізноманітнення методів і прийомів навчання; - створення таких умов, які стимулюватимуть учнів до активної праці і запобігатимуть виникненню втоми

Узагальнюючи зазначені корекційні прийоми, відмітимо, що специфіка педагогічного процесу для учнів з порушеннями психофізичного розвитку загалом і для учнів з інтелектуальними порушеннями зокрема полягає також у використанні *спеціальних засобів корекції*:

- адаптації змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів;
- наочності навчання;
- уповільненості процесу навчання;
- повторюваності у навчанні та вихованні;
- оптимізації темпу роботи та динаміки втомлюваності;
- дотримання охоронного режиму;
- позитивних емоцій педагога як засобу стимулювання дітей до діяльності й спілкування;
- стимулюючої функції педагогічної оцінки.

На завершення наголосимо, що окремої програми корекції при інтелектуальних порушеннях не існує; вся корекційна робота у процесі навчання проводиться на матеріалі навчальних предметів.

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

ІГРИ ТА ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ УВАГИ

Вправа «Назви число»

Гравці стоять у колі. Ведучий кидає комусь м'ячик невеликого розміру і називає будь-яке число від 1 до 19. Той, кому кинули м'ячик, має миттєво відгукнутися, назвавши число на одиницю більше і знову кинути комусь м'ячик, назвавши при цьому нове число. Заборонено називати число, що йде за названим.

Вправа «Шифрувальник»

Щоб прочитати зашифровані слова, необхідно в кожному горизонтальному рядку закреслити однакові літери.

1. а м м д а к р к т у ш г т ш
2. т о о а к м м р я у д а к я
3. я ш щ д щ ш д я а с п а о р т
4. с в о я к т т з н я з в к ц е

Вправа «Хто більше побачить?»

Запропонувати дітям уважно розглянути картинку і перелічити, що вони бачать на ній.

Вправа «Знайдіть помилку»

У цієї гри багато варіантів, які пропонуються відповідно до класу: знайти фігуру, яку поклали не на своє місце. Викладається декілька видів карток, підібраних за певними геометричними фігурами, проте серед трикутників лежить квадрат, між ромбами – прямокутник тощо.

Вправа «Буває – не буває» Слід назвати якусь ситуацію й кидати дитині м'яча. Дитина має зловити м'яч, якщо названа ситуація реальна, а якщо ні, то треба м'яч відбити.

- заєць уміє літати;	- поїзд летить по небу;
- взимку холодно;	- кішка хоче їсти;
- на сосні вирости червоні яблука;	- людина в'є кубло;
- у собаки народилися телята;	- яблуко – солоне;
- мама пішла на роботу;	- бегемот заліз на дерево;
	- кішка гуляє по даху.

Вправа «Фігури»

Зображені фігури 3-4 видів (трикутник, коло, квадрат, ромб). Усього 5-10 рядів по 10 фігур у кожному ряді. Фігури в ряду розташовані довільно.

Потрібно:

1. Розкласти фігури, як показано на зразку.
2. Розставити значки тільки у квадратах і трикутниках.
3. Поставити значки в ромбах і підкреслити всі квадрати.

Вправа «Предмети»

Дається таблиця з предметами 5-10 рядів по 8 у кожному. Предмети розташовані довільно.

Потрібно:

1. Викреслити всі гриби.
2. Викреслити всі м'ячики.
3. Викреслити всі ялинки червоним олівцем, а м'ячики – синім.
4. Викреслити всі м'ячики і підкреслити ялинки.

Вправа «Викладання з паличок»

Матеріали: палички для рахунку, картка-зразок.

Запропонувати дитині за зразком викласти візерунок чи силует із паличок:

- 1-й рівень складності – візерунки в один рядок;
- 2-й рівень – силуети, що складаються з 6-12 паличок;
- 3-й рівень – складніші силуети, що передбачають використання 6-13 паличок;
- 4-й рівень – складні силуети з великою кількістю деталей: з 10-14 паличок.

Інструкція: «Подивіться, що зображено на цій картці. Візьміть палички й викладіть із них такий самий візерунок. Під час роботи будьте уважні. Починайте».

Завдання-головоломки

Інструкція:

1. «Склади 2 квадрати із 7 паличок, 2 рівні трикутники із 9 паличок.
2. «Візьми 9 паличок і склади квадрат і 4 трикутники».
3. Дитина має уявити фігуру і здогадатися, як її скласти.
4. «Забери 2 палички, щоб залишився один прямокутник».
5. «Склади будиночок із 6 паличок, а потім переклади 2 палички, щоб вийшов прапорець».
6. «Забери 3 палички, щоб залишилося 3 таких самих квадрата». «Забери 4 палички, щоб залишилося 3 квадрата. Переклади 1 паличку, і щоб будиночок був перевернутий в інший бік».

Вправа «Назви одним словом»

Скільки зображено предметів? Як їх назвати одним словом?

ІГРИ ТА ВПРАВИ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПРИЙНЯТТЯ ПРОСТОРУ

Вправа «З яких фігур?»

Пригадати і назвати предмети, схожі на коло, квадрат, прямокутник, трикутник.

Вправа «Яка рука?»

Потрібно:

- визначити, якою рукою дівчинка тримає прапорець;
- у якій руці хлопчик тримає кулю;
- на якій нозі стоїть дівчинка;
- якою рукою хлопчик тримає ручку.

Вправа «Що де знаходиться?»

Потрібно назвати, що зображено всередині, що у лівому верхньому кутку тощо.

Вправа «Твій шлях»

Потрібно розказати, як ти йдеш до крамниці, і що де знаходиться (праворуч, ліворуч, позаду, попереду тощо).

Вправа «Уважно слухай і намалюй»

Дорослий називає геометричні фігури із вказівкою їхнього місця на аркуші. Діти мають замалювати їх на вказаному місці згідно з інструкцією (вгорі ліворуч трикутник, праворуч від нього – квадрат, у центрі – коло тощо).

Вправа «Лабіринт»

Допомогти зайчику знайти дорогу.

Якою дорогою діти йдуть до школи?

Вправа «Упізнай, що зображено»

Перед дитиною лежать картинки, на яких знайомі зображення не повністю. Попросити дітей подумати і сказати, що вони впізнали, кому належать ті чи інші елементи зображення.

ІГРИ ТА ВПРАВИ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПРИЙНЯТТЯ ЧАСУ

Вправа «Розклади по порядку»

Покласти таблички з відповідними словами і попросити дітей розташувати їх у порядку зростання часу.

Вправа «Розв'яжи задачу»

Василько гостював у селі тиждень і п'ять днів. Скільки всього днів він був у селі?

Вправа «Котра година?»

Використовуючи іграшковий годинник, попросити дітей визначити час на годиннику, а потім поставити стрілки за вказівками дорослого.

Вправа «До чого відноситься?»

Узяти картинки із зображенням пори року і картинки із зображенням таких предметів: саней, лиж, човна тощо. Дитина має назвати предмет і підкласти до картинки із відповідною порою року.

Вправа «Визначити час»

На табличках написано: «ніч», «ранок», «день», «вечір»; на картках зображені ситуації, що відповідають певній частині доби. Пропонується дитині визначити, коли відбувається дія, зображена на картках, і підкласти їх до відповідних таблиць.

ІГРИ ТА ВПРАВИ ДЛЯ СПРИЙНЯТТЯ КОЛЬОРУ

Вправа «Добери відповідну пелюстку»

Перед дитиною кладуть картку із зображенням декількох квіток (ромашка, волошка, мак, соняшник), у кожної з яких бракує однієї пелюстки. Вони додаються окремо. Запропонувати дитині знайти їхню квіточку з урахуванням кольору і форми.

Вправа «Упізнай за кольором»

Пропонуються смужки різного кольору. Потім треба показати контури предметів (листя, огірок, кавун, волошка, лимон тощо). Дитина має показати смужку відповідного кольору.

Вправа «Чиї сукні висять?»

На малюнку зображені дівчатка, в їхньому волоссі бантики різного кольору. На мотузці висять сукні таких же кольорів. Діти мають сказати, кому з дівчаток належить кожна сукня.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ОВОЛОДІННЯ НАВИЧКАМИ ПИСЬМА

Під час навчання дітей з інтелектуальними порушеннями враховуються їхні вікові можливості та індивідуальні особливості.

На кожному етапі виділяються основні напрямки корекційної роботи, що з кожним роком мають ускладнюватися.

І етап

Розвиток дрібної моторики та зорово-рухової координації і предметних дій

З дітьми проводиться гімнастика для пальців і кистей рук, вправи із дрібними і сипучими матеріалами, ігрові завдання з застібання і розстібання різних видів застібок, шнурівки та ін.

Навчання плавним рухам рук у заданому напрямку з метою розслаблення м'язів кистей рук.

Вправи:

- «Погладити кошения» – плавні рухи рукою зліва направо;
- «Пофарбуємо стіну» – плавні рухи рукою зверху вниз і знизу вгору;
- «Пташка клює зернятка» – лікті фіксовані на столі;
- «Пташки махають крилами» – рух кистями вгору-вниз з підключенням кистьового замаху.

Формування вміння утримувати позу пальців і кистей рук.

Пальчикові ігри

- «Перстень», «Коза», «Дерева» – пальці розсунуті максимально і утримування цієї пози на рахунок;
- «Прапорець», «Барило» – пальці зігнуті в кулак;
- «Стіл», «Стілець» – пальці розчепірені та ін.

Утримування пози пальців кистей і рук: тренування активних рухів кистей, розвиток рухів хапання, дії з наслідування діям дорослого – хапання спочатку великих предметів, а потім дрібних, враховуючи їхню форму і величину, міцне захоплення і тривалий час утримування їх у руці.

Ігри:

- «Спіймай м'яч»;
- «Переклади іграшки»;
- «Покатай кульки»;
- «Сховай іграшки»;
- «Опусти фішку в посудину» та ін.

Мета: активізація рухів кистей рук з наслідуванням дій дорослого, зміна швидкості рухів рук, чергування рухів стиснення і розслаблення кулачків, дотримання ритму чергування рухів рук.

Пальчикові ігри та вправи

- «Пограємо на піаніно»;
- «Мавпочки»;
- «Запусти дзигу»;
- «Кулачок-долонька».

У роботі з дітьми використовувалися гумові пищавки-іграшки (важливо, щоб вони не були занадто жорсткими, що призведе до надмірного напруження кисті руки).

Мета: тренування згинання та розгинання кожного пальця на руці, навчання дітей співвідносити дії обох рук, виокремлювати і називати окремо кожен палець.

Пальчикові ігри

- «Сидить білка»;
- «Дружна родина»;
- «Ми ділили апельсин»;
- «Пальчики привіталися»;
- «Замок»;
- «Хованки» та ін.

Мета: формування навиків захоплення пучкою дрібних предметів (розкладання, пересипання з однієї ємності в іншу).

Ігрові вправи

- «Розклади по коробочках намисто»;
- «Пересип горох для ляльки»;
- «Розстав будиночки для тварин».

Мета: навчання виконання гарматних дій – користуватися ложкою, совком. Під час ігор з дрібними предметами і сипучими матеріалами (крупі) з використанням ємностей (пластмасові пляшки, прозорі банки з різною шириною горлечка і різних форм, бульбашки).

Дидактичні ігри та вправи

- «Розклади крупу по банках»;
- «Опусти в посудину фігурку»;
- «Пригости ляльок кашею» та ін.

Мета: навчання викладання предметів на столі, орієнтуючись на позначений напрям (по лінії в ряд, нанизування на шнурок, вкладання в осередки на дошці).

Дидактичні ігри

- «Посади ялинки»;
- «Розстав матрешки»;
- «Збери кільця»;
- «Розклади по доріжці кільця» та ін.

Удосконалення розвитку дрібної моторики, зорово-рухової координації

Тривале навчання дітей виокремленню кожного пальця на руці і називанню його.

Пальчикові ігри з мовним супроводом (віршами, потішками, скоромовками):

- «Дружна родина»;
- «Шапочки для братиків» (при цьому використовуються кольорові наперстки, в'язані ковпачки, кільця).

Вправи на згинання та розгинання окремо кожного пальця і стискання кулаків

- «Сорока-білобока»;
- «Брати-лінивці»;
- «Гребінець»;
- «Ниточка – клубочок».

Навчання узгодженим рухам долонь і пальців обох рук

Пальчикові ігри

- «Бутон»;
- «Повітряна кулька»;
- «Спечемо пиріжки»;
- «Капуста»;
- «Метелик»;
- «Рибка»;
- «Човник» та ін.

Стимуляція м'язової активності руки у вправах з олівцем

Пальчикові ігри з ребристим олівцем (олівці різних діаметрів)

Дії дітей руками супроводжуються віршами: «Чарівний олівець», «Місток», «Парасолька», «Умілий олівець» та ін.

Навчання намотування і розмотуванню ниток на клубок (катушку)

Ігрові завдання

- «Різнокольорові клубки»;
- «Намотай нитки на кульку»;
- «Розмотай катушку» та ін.

Викладання предметів за заданими орієнтирами з паличок (ялинка, будиночок за заданим на аркуші зразком), в осередки на дошці, по жолобу, в прорізи, уздовж ліній, шнура та ін.

Дидактичні ігри та вправи

- «Побудуй паркан»;
- «Проклади стежку»;
- «Зроби залізницю» та ін.

Навчання виконання специфічних дій пальцями: кручення, нанизування, клацання, обертання й ін.

Дидактичні ігри

- «Весела дзига» (без обмеження і з обмеженням простору – кручення іграшки-дзиги на круглому трафареті);
- «Закрутити гайки»;
- «Гра з фантиками»;
- «Намісто для ляльки»;
- «Гірлянда на ялинку»;
- «Ліхтарики».

Спеціальні, дрібні іграшки: дзига, пірамідки, дитячий конструктор (накручували гайку на болт), іграшки-стрибунці.

Формування вміння виконувати дії з водою: переливання води з однієї ємності в іншу з використанням чашки, дерев'яної ложки, ополоника, лійки.

Ігри:

- «Кухар»;
- «У гостях»;
- «Акваріум» та ін.

Навчання пересипання сипучих матеріалів (сочевиці, перлової крупи, гороху) рукою, ложкою, ополоником.

Ігри:

- «Сховай іграшку»;
- «Погодуй пташок»;
- «Баба сіяла горох» та ін.

II етап

Розвиток уваги і зорового сприйняття

Робота в цьому напрямку має здійснюватися послідовно: дітей навчають стежити поглядом за переміщенням предметів, розрізняти геометричні форми, відтворювати цілісне зображення предмета за зразком, порівнювати і викладати по лінійці трафарети різних форм і розмірів.

Формування уваги на предметі, вміння простежувати поглядом рух предмета

Ігрові завдання

- «Хмарка по небу пливе»;
- «Сонечко, сонечко, виглянь у віконечко!»;
- «Ку-ку»;
- «Кішка і мишка»;
- «Петрушка»;
- «Півень і лисиця» та ін.

Формування наслідування дії дорослого: спочатку без предметів, а потім з предметами (різнокольорові кільця, наперстки; кольорові рукавички; сюжетні іграшки з настільного та пальчикового театрів).

Ігрові завдання

- «Ручками тук-тук, ручками хлоп-хлоп»;
- «Мишка топ-топ»;
- «Зайчик стриб-скок»;
- «Різнобарвні шапочки для діток»;
- «Перстень, перстеньок, вийди на ганок».

Ігри з використанням кольорових рукавичок

- «Жаба-квакушка»;
- «Зайчик-побігачик»;
- «Коза рогата» та ін.

Навчання співвідношенню іграшки з її зображенням

Ігрові завдання

- «Покажи, де така іграшка (лялька, паровоз, машина, дзига, м'яч)»;
- «Покажи, де така картинка».

Навчання хапанню великих предметів (кулі, куби, м'ячі, мішечки, підноси) двома руками, маленьких – однією рукою.

Навчання викладанню зображень предметів на столі з плоских паличок

Варто вчити дітей наслідувати дії дорослого, спочатку за зразком, потім за мовною інструкцією.

Ігрові завдання

- «Виклади ялинку»;
- «Побудуй драбинку»;
- «Зроби будиночок»;
- «Побудуємо паркан»;

- «Виклади доріжку»;
- «Збери криницю»;
- «Зроби ворота» та ін.

Розвиток цілісного сприйняття предметного зображення

Завдання і вправи

- «Встав у будиночки свої віконця»;
- «Підбери до килимочка латочки»;
- «Роздай дітям кулі»;
- «Виклади з квітів галявину»;
- «Склади з кольорових смужок предмет»;
- «Збери паровозик» та ін.

Навчання порівнянню парних предметів або картинок (вибір з 3-4)

Ігрові завдання

- «Знайди схожу іграшку»;
- «Підбери таку ж картинку»;
- «Знайди пару (рукавички, шкарпетки, черевики)» та ін.

III етап

Формування і розвиток просторового орієнтування

Дітей вчать спочатку орієнтуватися на різних площинах (дошка, мольберт та ін.), потім на аркушах паперу розставляти предмети (трафарети), стежити за їх переміщенням і визначати напрями рухів руки на аркуші паперу.

Навчання орієнтуванню в просторі для уточнення уявлень «нагору», «вниз».

Дидактичні ігри

- «Хмарка-дощик-калюжа»;
- «Жабенята стрибають»;
- «Листопад»;
- «Кульбаба» та ін.

Навчання виконання ритмічних рухів руками в різних напрямках: вгору-вниз, по наслідуванню діям дорослого.

Ігрові вправи

- «Метелик»;
- «Листопад»;
- «Снігопад»;
- «Потяг»;
- «Веселий м'ячик»;
- «Повітряні кульки» та ін.

Удосконалення орієнтування на аркуші паперу. Навчання викладання зображень предметів на столі з плоских паличок.

Педагог учить дітей працювати за зразком, потім за мовною інструкцією.

Ігрові завдання

- «Виклади ялинку»;
- «Побудуй драбинку»;
- «Зроби будиночок»;
- «Побудуємо паркан»;
- «Виклади доріжку» та ін.

Навчання орієнтуванню на площині (дошці, платформі), формування уміння працювати за зразком.

Ігрові завдання

- «Виклади хмаринки вгорі, струмочки – внизу»;
- «Розклади сонечко вгорі, травичку – внизу»;
- «Виклади ялинку всередині, внизу – звіряток»;
- «Розстав зайчиків ліворуч, морквини – справа».

Формування орієнтування на аркуші паперу.

Дидактичні ігри

- «Вертушка»;
- «Розклади іграшки по місцях»;
- «Цуценята розбіглися»;
- «Кошенята з клубком» та ін.

Наочні посібники з трафаретами, що переміщуються за напрямками «вгору – вниз» (птах злітає з гілки на землю, сонце сідає за хмару), «зліва на право» (машина їде, пароплав пливе, літак летить та ін.).

IV етап

Розвиток слухомоторної координації, формування взаємозв'язку слухової уваги і графічного досвіду

Важливим тут є навчити дітей сприймати і диференціювати предмети і явища за звуковими характеристиками, а потім виконувати різні графічні завдання.

Навчання виконанню певних рухів руками під звучання музичних інструментів (бубна, барабана, дудочки, металофона) через наслідування дій дорослого.

Дидактичні ігри та вправи.

- «Хованки» – сховай долоньки під звук дзвіночка;
- «Піаніно» – рухати пальцями по поверхні столу, імітуючи гру на клавішах піаніно;
- «Барабан» – стукати пальцями по столу, відбиваючи бій барабана під звук інструменту;
- «Сопілка – імітувати дію гри на сопілці під звук інструменту;
- «Удари» – плескати в долоні під звук бубна, стукати по столу пальцями по звуку барабана, імітуючи дії барабанних паличок та ін.

Навчання виконання дій (кидати, опускати, нанизувати, розкладати) з дрібними предметами під мовні звуки: «бах-бах-бах», «так-так-так», «там-там-там», «тук-тук-тук».

Ігрові завдання

- «Кидай кульки у відерце»;
- «Розклади матрьошки з вагончика»;
- «Опусти камінці в акваріум».

Навчання виконанню певних рухів руками під мовні сигнали.

Діти говорять на видиху голосний звук і наслідують дії дорослого.

Ігрові завдання

- «Намотування клубка»;
- «Розмотування шланга»;
- «Надувні кульки» та ін.

Навчання проведенню безперервної лінії в обмеженому просторі: крейдою на дошці (мольберті, аркуші паперу) під звуки, що вимовляються.

Ігрові завдання

- «Бджілки летять у вулик – “ж-ж-ж”»;
- «Комарик летить до ліхтарик – “з-з-з”»;
- «Пароплав пливе до причалу – “у-у-у”»;
- «Літак йде на посадку – “і-і-і”»;
- «Змійка повзе – “ш-ш-ш”» та ін.

V етап

Формування базових графічних навичок

Дітей навчають проводити різні лінії для наслідування дій педагога, а потім за запропонованим зразком; копіювати, домальовувати, обводити, штрихувати контури предметів, виконувати завдання з мовної інструкції на аркушах паперу і в зошитах.

Навчання проведення прямих і безперервних ліній спочатку пальцем руки, а потім олівцем за заданим орієнтиром (стрічкою, мотузкою, лінією на аркуші паперу та ін.).

Ігрові вправи і завдання, дидактичні ігри

- «Доріжки до будиночків»;
- «Молоко для кошенят»;
- «Веселий м'яч»;
- «Повітряні кулі».
- «Вниз по гірці» та ін.

Навчання проведення різних ліній-доріжок (прямих, ламаних, хвилястих) у обмеженому просторі (на дошці, мольберті, на великому аркуші паперу) і в напрямках: зверху – вниз, зліва – направо.

Ігрові завдання

- «Вниз по гірці»;

- «Хвилі на морі»;
- «Серпантин на ялинці»;
- «Місток через річку»;
- «Паркан»;
- «Ялинки» та ін.

Навчання проведення ліній по заданому контуру, позначеному крапками, пунктирною лінією, тонкою суцільною лінією.

Завдання

- «Дорога до гаража»;
- «Доріжка для Колобка»;
- «Шпали для залізниці»;
- «Місток через річку»;
- «Паркан навколо будинку» та ін.

Навчання обведенню ліній по контуру і штриховці простих геометричних форм (коло, квадрат, овал, трикутник), орієнтуючись на покажчик – стрілку.

Завдання бажано виконувати на великих аркушах паперу (ватмані, альбомному аркуші). Дітям пропонують спочатку пальцем обвести по контуру, а потім повторити дії олівцем.

Ігрові завдання

- «Сніговик»;
- «Будиночок»;
- «Хмари»;
- «Покиванка» та ін.

Навчання викладанню візерунків з плоских геометричних форм на столі (в обмеженому просторі – на дерев'яній дошці, на альбомному аркуші паперу), з наступною замальовкою цих візерунків.

Дидактичні завдання і вправи

- «Склади і замалюй візерунок»;
- «Виклади і замалюй: грибок – ялинка»;
- «Склади і намалюй молоток (стілець, стіл, ялинку, паровоз, покиванку, Чебурашку)» та ін.

КОРЕКЦІЙНІ ВПРАВИ ТА ІГРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА

Вправи для розвитку моторики і уваги

Вправа «Повтори за мною».

Дитина повинна за інструкцією:

1. Простягнути руки вгору, вниз, направо, наліво (якщо не знає «направо», «наліво», то «на вікно», «на двері»).
2. Показати витягнутою рукою названий предмет (вікно, стіл, книгу та ін.).
3. Намалювати крейдою (олівцем) круг (паличку, хрестик) угорі, внизу, праворуч, ліворуч дошки (зошита).

Вправа «Який я сильний».

Вправа для пальців рук

1. Розчепирити пальці, стиснути кулак – розтиснути;
2. Зі стиснутого кулака по черзі випрямляти пальці;
3. Скачувати з пластиліну кульки, змійки, ланцюжки.

Вправа «Допоможи».

Перекладати дрібні предмети (кульки) із однієї коробки в іншу. Зібрати розсіпані на підлозі дрібні предмети в коробку.

Вправа «Я майстер».

Проколювати товстою голкою дірочки в товстому папері.

Вправа «З'єднай».

Крейдою на дошці або олівцем на аркуші паперу ставлять дві крапки, дитина повинна пальцем провести лінію, що їх сполучає (крапки даються в різних напрямках)

Вправа на рівновагу.

Дитина повинна:

1. Пройти по накресленій лінії (пряма, круг, хвиляста).
2. Пробігти по дошці, несучи який-небудь предмет.

Вправи для розвитку пам'яті та уваги

Вправа «Швидко назви».

1. Вихователь показує дитині картинки і швидко їх прибирає. Дитина повинна по пам'яті назвати, що бачила.
2. Кілька разів вихователь ударяє по долоні або олівцем об стіл. Дитина повинна сказати, скільки разів.

Вправа «Повтори за мною».

Проводиться ритмічний стукіт (паличкою об стіл). Від вихованця вимагається повторити його.

Вправа «Покажи».

Виконується який-небудь рух. Дитина по пам'яті повинна його повторити.

Вправа «Не помилися».

Дитині зав'язують очі, вихователь торкається її. Дитина повинна визначити скільки разів до нього торкнулися.

Вправи для визначення кольору, форми, величини

1. Вихователь показує якусь фігурку з кольорової геометричної мозаїки (ромб, круг, трикутник). Дитина повинна вибрати таку ж за формою (по кольору).

2. Вихователь показує певну фігурку (з тієї ж мозаїки), а потім прибирає. Дитина по пам'яті повинна підібрати таку ж.

3. Розкладання різнокольорових кульок, кружечків, паличок у купки по кольору.

4. Складання різних пірамідок.

5. Складання матрійок.

6. Будування ланцюжком кубиків однакового розміру і одного кольору. Будування кубиків різної величини в ряд за принципом поступового зменшення розміру кожного наступного кубика.

7. Вихователь виставляє однорідні предмети різного розміру (грибочки, човники, ляльки та ін. Дитині пропонує показати найбільшу – найменшу.

8. Вихователь розкладає різні предмети контрастних кольорів. Дитині пропонує відокремити предмети одного кольору від предметів іншого кольору. Потім учить правильно називати ці кольори; поступово вводить нові. Шляхом вправ із різними предметами, групуючи їх і називаючи колір, дитина навчається правильно розпізнавати і називати кольори. Можна використовувати намистинки, кульки, мотки ниток, смужки паперу, палички, прапорці, гудзики, предмети, зроблені з пластиліну (кульки, ковбаски, яблучка), та ін.

КОРЕКЦІЙНІ ВПРАВИ ДЛЯ НЕСПОКІЙНИХ ДІТЕЙ

Для неспокійних, імпульсивних дітей доцільно заняття чергувати зі спеціальними вправами, що вимагають спокою і самовладання.

Ці вправи можуть бути наступними:

1. Посидіти спокійно 5-10-15 секунд.

2. Посидіти мовчки, заклавши руки за спину.

3. Повільно мовчки проводити рукою по краю стола.

4. Тихо встати і сісти.

5. Тихо пройти до вікна (до двору), повернутися на своє місце і сісти.

6. Тихо підняти і опустити книжку (можна кілька разів).

Корекційні вправи для досягнення відповідної швидкості рухів

Ці вправи доцільно проводити з інертними, малорухливими дітьми.

1. Прибрати зі столу руки швидко по команді.

2. Швидкі рухи рук по команді (підняти руку, простягнути в сторону та ін.).

3. Швидко постукати по столу 3,4,5 разів.

4. Швидко вийти з-за столу, сказати своє ім'я (або вік, або адресу) і сісти на місце.

5. Швидко підняти якийсь предмет (попередньо вихователь його упускає).
6. Швидко витерти дошку.
7. У швидкому темпі називати показувані предметні картинки.
8. Коли дитина навчиться складати пірамідку, збирати матрешку, можна влаштовувати з нею змагання «Хто швидше».

Вихователь одночасно з нею складає таку ж пірамідку, іноді випереджаючи дитину, іноді надаючи «перемогу» їй.

Корекційні ігри

Гра «Що змінилося?»

1-й варіант. Перед дитиною ставиться іграшковий автомобіль, у нього садять декілька котиків (3-4). Дитині пропонується уважно подивитися і запам'ятати. Потім вона повинна закрити очі. Один котик прибирається. Відкривши очі, дитина визначає, що змінилося.

2-й варіант. На стіл ставляться два кубики (червоний і зелений). Дається вказівка: «Подивись уважно і запам'ятай. Тепер закрив очі». Ставиться ще червоний кубик. Дитина повинна визначити, який кубик додався або що змінилося. Цю гру можна широко варіювати, використовуючи різні іграшки та предмети. Гра розвиває увагу, спостережливість, пам'ять.

Гра «Квітка і метелик»

Гру краще проводити з декількома дітьми. Із паперу зроблені квіти різного кольору і відповідні їм за кольорами метелики. Ставляться квіти. Кожній дитині дається метелик якогось одного кольору (жовтий, білий, червоний). Дорослий каже: «Жовтий метелику, лети на свою квітку!». Дитина, у руках у якої жовтий метелик, виходить і садить його на жовту квітку. Те ж саме повторюється з метеликами інших кольорів. У цю гру можна грати і з однією дитиною. Із поданих їй 3-4 метеликів різного кольору слід вибрати такого по кольору, що називає вихователь, і посадити його на відповідну квітку.

Гра «Маленька господиня»

Мета гри – розвиток у дітей навичок самообслуговування, формування уміння слухати інструкцію (вказівку) і виконувати її. Використовуються іграшкові лялькові меблі, посуд. Дитині пропонується обставити кімнату. Дається одна вказівка, дитина її виконує. Після цього дається інша вказівка. Наприклад: «Поставити шафу, диван, стіл, стільці» та ін. «Посади ляльку. Дай їй тарілку. Насип туди борщу. Погодуй її. Прибери посуд. Поклади ляльку спати» та ін. (кожного разу виконується тільки одна дія). Цю гру можна використовувати і для розвитку мовлення. Дитина повинна розповідати про те, що вона робить. Наприклад: «Я саджу ляльку. Я даю їй тарілку. Насипаю їй борщ. Я годую ляльку.» та ін.

Ігри із будівельним матеріалом

1. *Дитина будує за показом або словесною інструкцією.*

За показом. Дорослий кладе кубик. Дитина повинна зробити те ж саме. На цей кубик кладеться інший. Дитина виконує цю ж саму дію.

За словесною інструкцією. Дорослий мовою регулює дії дитини: «Візьми червоний кубик, біля нього постав такий же» та ін. Деякі діти добре

підпорядковуюють свої дії словесній регуляції і таким чином вчаться виконувати багато завдань. Діти із синдромом Дауна краще будують за показом, наслідуючи кожен дію вихователя. У них добре розвинені наслідувальні уміння.

2. *Дитина будує за зразком.* Цей вид діяльності більш складний. Далеко не всі глибоко розумово відсталі можуть його виконати. Подається нескладний зразок і пропонується: «Побудуй таку ж саму лавку» («хатинку», «садок» та ін.). Якщо дитина не може виконати завдання самостійно, слід їй у цьому допомогти.

3. *Дитина будує за власним задумом.* Діти з синдромом Дауна не мають творчих здібностей і фантазій. Але якщо навчити їх будувати декілька «об'єктів», вони з цікавістю будуть це робити у подальшому по пам'яті самостійно і отримувати задоволення від гри.

Дитина будує за показом або словесною інструкцією.

Дорослий кладе кубик. Дитина повинна зробити те ж саме. На цей кубик кладеться інший. Дитина виконує цю ж саму дію. За словесною інструкцією дорослий мовою регулює дії дитини. «Візьми червоний кубик, біля нього постав такий же» та ін. Деякі діти добре підпорядковують свої дії словесній регуляції і таким чином вчаться виконувати багато завдань. Діти із синдромом Дауна краще будують за показом, наслідуючи кожен дію вихователя. У них добре розвинені наслідувальні уміння.

Дитина будує за зразком.

Цей вид діяльності більш складний. Далеко не всі глибоко розумово відсталі можуть його виконати. Подається нескладний зразок і пропонується: «Побудуй таку ж саму лавку» («хатинку», «садок» та ін.). Якщо дитина не може виконати завдання самостійно, слід їй у цьому допомогти.

Дитина будує за власним задумом.

Діти з синдромом Дауна не мають творчих здібностей і фантазій. Але якщо навчити їх будувати декілька «об'єктів», вони з цікавістю будуть це робити в подальшому по пам'яті самостійно і отримувати задоволення від гри. В корекційній роботі з дітьми із синдромом Дауна можна використовувати багато інших корисних, цікавих і розвиваючих ігор.

ПІСЛЯМОВА

Отже, інтелектуальні порушення – це особлива форма психічного недорозвинення, що зумовлене органічним ураженням головного мозку та має дифузійний характер. Діти з інтелектуальними порушеннями різняться станом інтелектуальних порушень і потенційних можливостей. Тому можливості психофізичної та соціальної реабілітації дітей з інтелектуальними порушеннями визначаються ступенем вираженості порушень.

Встановлення ступеня інтелектуальних порушень має важливе практичне значення для визначення можливостей сприймання навчального матеріалу дітьми, для підбору корекційних та розвивальних вправ, форм та методик, створення відповідних умов навчання.

Успішність виховання, навчання, соціальної адаптації дитини з розладами розвитку залежить від правильної оцінки її можливостей і особливостей, від знання педагогами й батьками психологічних особливостей дитини від застосування відповідних методів педагогічної роботи.

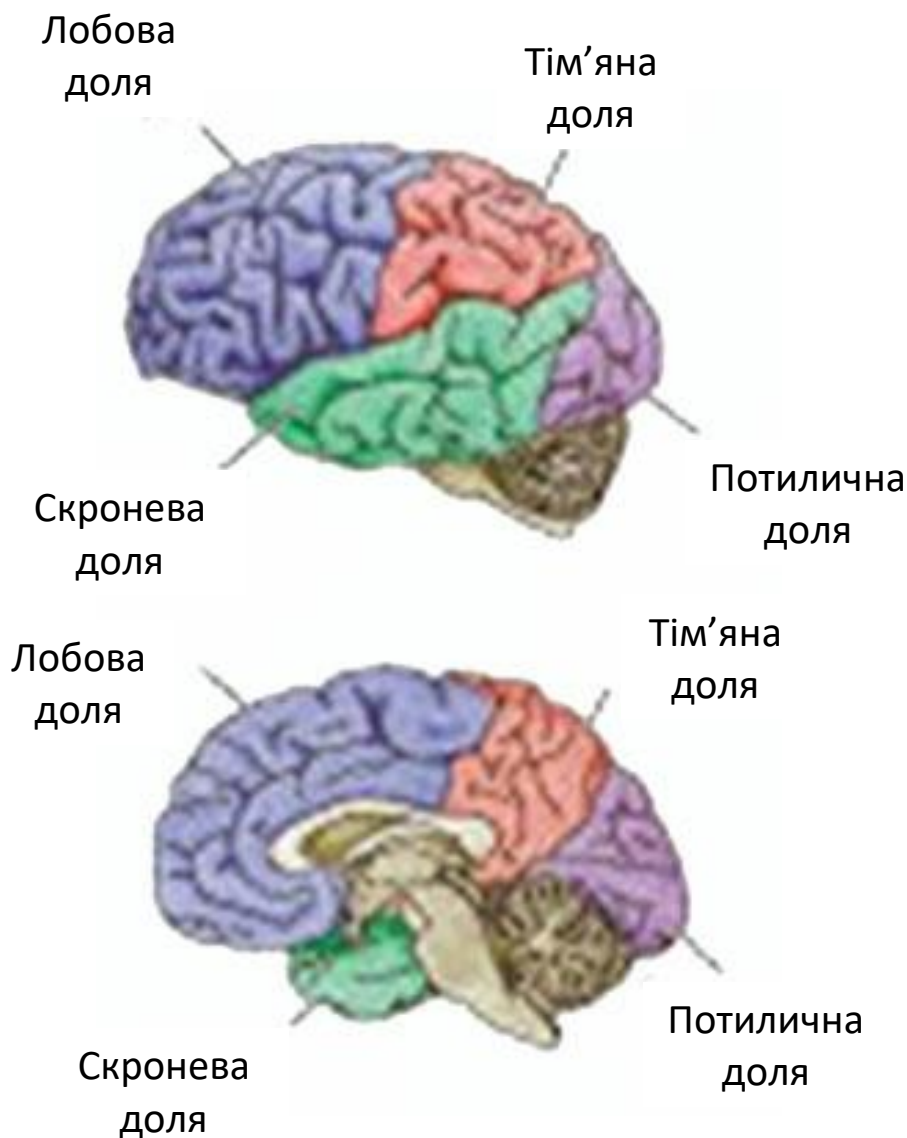
Без адекватних корекційної-розвивальних заходів потенційні можливості цих дітей не реалізуються повною мірою, а завдяки постійній стимуляції пізнавальної сфери, корекції їх емоційно-вольової сфери зменшується різниця між відхиленнями та нормою розвитку, що дає можливість їм адаптуватися у суспільстві.

При системній, цілеспрямованій, комплексній взаємодії педагогів, психологів, лікарів, батьків та за наявності науково відповідних методів корекційного супроводу позитивна динаміка є реальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ілляшенко Т. Д. Чому їм важко вчитися. Діагностика і корекція труднощів у навчанні молодших школярів /Т. Д. Ілляшенко. – К.: Початкова школа, 2003.
2. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: Наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук., – видання доповнене та перероблене, – К.: Видавнична група «АТОПОЛ», – 2011. – 273 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
3. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: Навч.-метод. посібник. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. – К.: «АТОПОЛ». – 2010. – 96 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Матвеева М. П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку: навчально-методичний посібник / М. П. Матвеева, С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський державний університет. – 2008. – 204 с.
5. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: [навчальний посібник] / С. П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ. – 2008. – 204 с.
6. Стадненко Н. М., Матвеева М. П., Обухівська А. Г. Нариси з олігофренопсихології/ Н.М. Стадненко, М. П. Матвеева, А. Г. Обухівська. Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2002.
7. Стадненко Н. М. та ін. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів/ Н. М. Стадненко. – Київ, 1998.
8. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. / В. М. Синьов. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2009. – 224 с.
9. Слаєва Н. В., Федорович Л. О. Мистецькі ігри в корекційній роботі з дітьми з обмеженими психічними й фізичними можливостями: [навчальний посібник] / За науковою редакцією Л. О. Федорович. – Кременчук: Християнська зоря. – 2010. – 164 с.

Долі півкуль головного мозку

СКРОНЕВА – слух, пам'ять

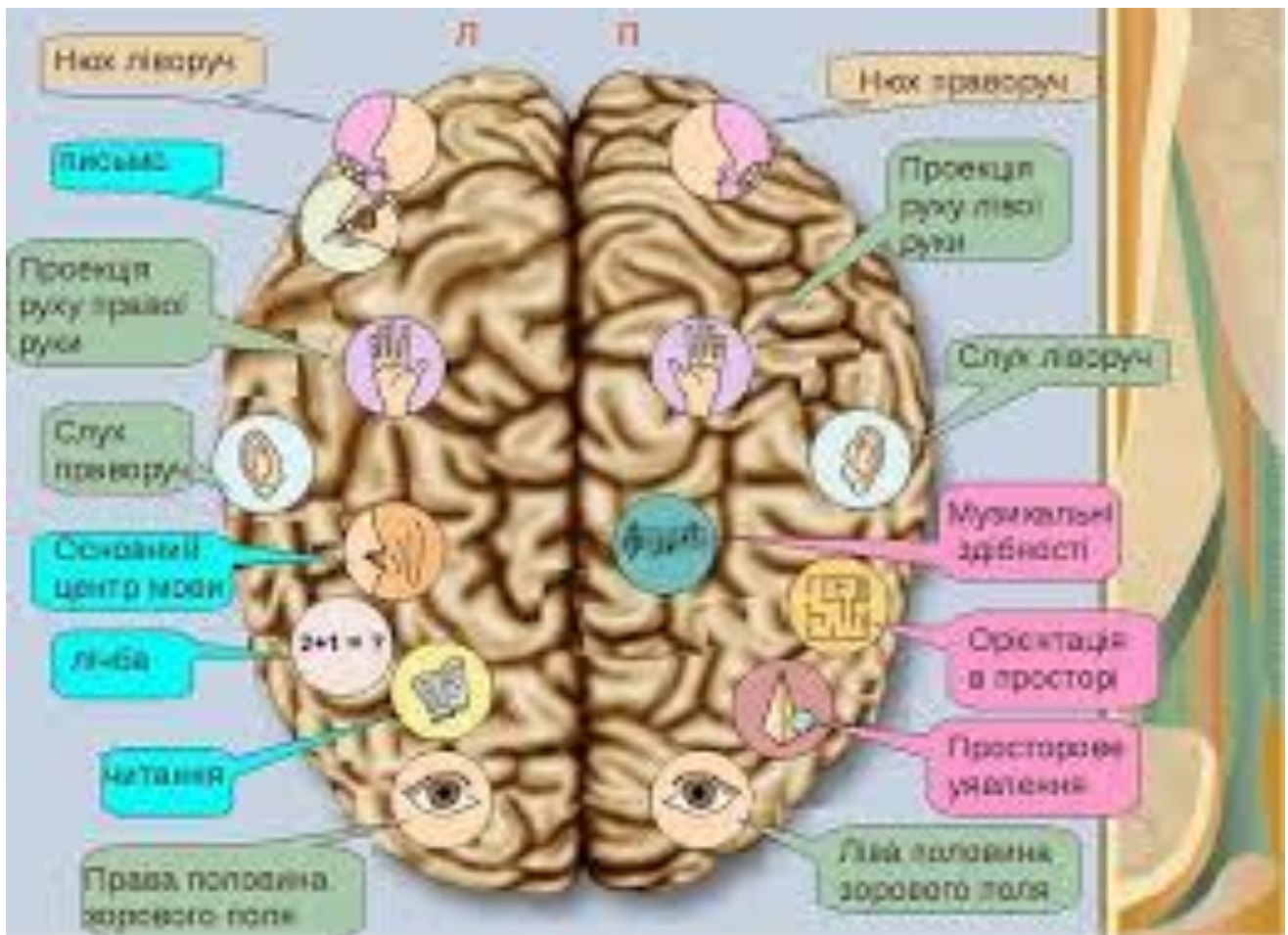
ПОТИЛИЧНА – зір

ТІМ'ЯНА – усі види чутливості

ЛОБОВА – мислення, мовлення, емоції

Частини півкуль головного мозку

Валентина Войтко

Методи корекційного впливу на розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями

Практикум для педагога

Підписано до друку 20.09.2020 р.
Формат 60X84 1 / 16. Папір офсетний. Гарнітура: Times New Roman
Друк – принтер. Тираж 100 прим.
Зам. № 337

КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», вул. Велика Перспективна, 39/63,
Кропивницький, 25006

Віддруковано в лабораторії інформаційно-методичного забезпечення
освітнього процесу КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», вул. Велика
Перспективна 39/63, Кропивницький, 25006